

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПРАВОВИХ НАУК УКРАЇНИ
НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ
ПРИВАТНОГО ПРАВА І ПІДПРИЄМНИЦТВА
ІМЕНІ АКАДЕМІКА Ф. Г. БУРЧАКА**

ФЕДЧИШИН АНДРІЙ АНАТОЛІЙОВИЧ

УДК 347.918

ЕКСПЕРТИЗА В ТРЕТЕЙСЬКОМУ СУДОЧИНСТВІ

Спеціальність 12.00.04 – господарське право;
господарсько-процесуальне право

Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата юридичних наук

Київ – 2021

Дисертацією є рукопис

Робота виконана в ПВНЗ «Університет сучасних знань».

Науковий керівник: доктор юридичних наук, професор
Бичкова Світлана Сергіївна

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук,
старший науковий співробітник
Полюхович Валерій Іванович,
Науково-дослідний інститут
приватного права і підприємництва
імені академіка Ф. Г. Бурчака,
завідувач відділу правового забезпечення
ринкової економіки

кандидат юридичних наук, доцент
Мазур Вікторія Вікторівна,
Національна академія внутрішніх справ,
доцент кафедри цивільно-правових дисциплін

Захист відбудеться *«14» травня 2021 року о 13⁰⁰ годині* на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.500.01 у Науково-дослідному інституті приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака Національної академії правових наук України за адресою: 01042, м. Київ, вул. М. Раєвського, 23-А.

З дисертацією можна ознайомитися у Науково-дослідному інституті приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака Національної академії правових наук України за адресою: 01042, м. Київ, вул. М. Раєвського, 23-А.

Автореферат розіслано *«12» квітня 2021 року*.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

В. М. Короленко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. Основоположним напрямом формування правової держави є законодавче закріплення та гарантування можливості захисту прав, свобод та інтересів осіб, зокрема шляхом звернення до органів судової влади. Однак, що стосується приватноправових відносин, то тут не слід абсолютизувати роль суду у вирішенні спорів. Конституція України проголошує право кожного на захист прав, свобод та інтересів будь-яким незабороненим у законі способом, що дозволяє суспільству формувати альтернативні інститути захисту, що є відмінними від традиційного судового розгляду. Таким інститутом, зокрема, є третейське судочинство.

Визначальною складовою системи засобів захисту прав людини у розвиненій демократичній державі є науково забезпечене, організаційно збалансоване, функціонально доступне й ефективне альтернативне судочинство. Стрижневим елементом такого способу захисту прав, свобод та інтересів, його визначальною ланкою повинно стати доказування, яке вже забезпечене розвинутою теорією доказів, системним і логічним законодавством та усталеною практикою третейського розгляду.

Серед питань надійного наукового забезпечення альтернативного судочинства в Україні основне місце посідає система нормативних приписів і рекомендацій щодо ефективного використання при доказуванні у третейському суді спеціальних знань. Характер вирішення спірних питань, здебільшого, потребує залучення спеціальних знань різних галузей науки і техніки, тому для альтернативного судочинства характерними є інженерно-технічні, економічні (бухгалтерські), фінансово-економічні, товарознавчі, оціночні, будівельно-технічні, дорожньо-транспортні, комп'ютерно-технічні, техніко-криміналістичні, лінгвістичні, екологічні та інші експертизи. А самій експертизі відводиться провідна роль серед форм застосування спеціальних знань в інтересах альтернативного судочинства.

Проблеми доказування підіймалися у дослідженнях відомих українських та зарубіжних фахівців, проведених у межах різних галузей процесуального права. Серед представників господарського процесуального права слід відзначити праці В. В. Бабенко, І. А. Балюк, В. Е. Белянєвича, О. А. Белянєвич, Л. Н. Білецької, С. С. Бичкової, С. В. Васильєва, С. Ф. Демченка, М. П. Курило, Л. М. Ніколенко, О. П. Подцерковного, Д. М. Притики, Т. В. Степанової, М. І. Тітова, О. І. Харитонової, В. С. Щербини та інших.

Теоретичним підґрунтям дослідження стали також роботи вчених-криміналістів, які зробили вагомий внесок у вирішення теоретичних проблем судової експертології, а саме: А. Ф. Аубакірова, Р. С. Белкіна, А. І. Вінберга, В. Г. Гончаренка, Г. І. Грамовича, І. В. Гори, А. В. Дулова, Н. І. Клименко, В. Я. Колдіна, В. О. Коновалової, М. В. Костицького, В. К. Лисиченка, Є. Д. Лук'янчикова, Г. М. Нагорного, Ю. Ю. Орлова, Б. В. Романюка, О. О. Садченка, М. В. Салтевського, М. Я. Сегая, О. Р. Шляхова, М. Г. Щербаковського та ін.

У різні періоди проблеми використання спеціальних знань в альтернативних формах судочинства викликали інтерес у вітчизняних та зарубіжних учених, зокрема

О. І. Белоглавека, К. А. Букалова, М. В. Жижиної, А. І. Зайцева, В. А. Никифорова, Ю. Д. Притики, Г. К. Прокопанич, Н. І. Проців, В. А. Ревун, М. К. Треушнікова, С. С. Толмачової, С. О. Юлдашева, С. Я. Фурси, W. W. Park, J. G. Sidak, A. I. E. Schneider та ін.

Відзначаючи теоретичну та практичну значущість наукових праць згаданих науковців, варто зауважити, що вирішення проблем використання спеціальних знань в альтернативних формах судочинства ними здійснювалося лише у зв'язку з розвитком методів дослідження різноманітних об'єктів, без визначення можливостей, які надаються сторонам та суду законодавством, розуміння особливостей використання спеціальних знань у третейському судочинстві.

Дослідження проблем використання спеціальних знань під час альтернативного судочинства лише в одному аспекті викликали штучний відрив взаємопов'язаних складових єдиного дослідження, і, як наслідок, свідчать про його певну неповноту. Крім того, основні розробки експертного забезпечення третейського розгляду здійснювалися ще до прийняття Верховною Радою України у 2004 році Закону України «Про третейські суди». Викладене і зумовило актуальність обраної теми дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Наукове дослідження виконане відповідно до Національної стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016–2020 роки, затвердженої Указом Президента України від 26 лютого 2016 року № 68/2016 «Про сприяння розвитку громадського суспільства в Україні»; Стратегії розвитку наукових досліджень Національної академії правових наук України на 2016–2020 роки, схваленої постановою загальних зборів Національної академії правових наук України від 3 березня 2016 року; Постанови НАН України від 20.12.2013 № 179 «Про Основні наукові напрями та найважливіші проблеми фундаментальних досліджень у галузі природничих, технічних і гуманітарних наук Національної академії наук України на 2014-2018 роки» та рекомендацій Ради президентів академій наук України для ВНЗ щодо виконання досліджень за Пріоритетними науковими напрямами досліджень (п. 3.4. Політико-правові науки).

Мета і завдання дослідження. *Метою* дисертаційного дослідження є вирішення теоретичних і практичних проблем застосування експертизи в діяльності третейських судів, вироблення на їх основі рекомендацій щодо удосконалення законодавства України у цій сфері та практики його застосування.

Досягнення зазначеної мети передбачає вирішення таких *завдань*:

- з'ясувати поняття експертизи в третейському судочинстві та процесуальні особливості її здійснення;
- виявити особливості і закономірності генези законодавства про третейські суди, роль експертизи в їх діяльності;
- з'ясувати правове регулювання експертизи у третейських судах та потреби вдосконалення законодавства;
- визначити особливості призначення експертиз у третейських судах;
- з'ясувати компетенцію експертів третейського суду у вирішенні правових питань;
- розкрити проблемні питання доказування у третейському суді;

- визначити поняття висновку експерта та вимоги, що ставляться до нього у третейському суді;

- виокремити критерії та правила оцінки висновків експертів третейським судом;

- розробити пропозиції щодо удосконалення законодавства України, що регулює питання експертизи в третейському судочинстві.

Об'єктом дослідження є правовідносини, що виникають у сфері діяльності третейських судів в зв'язку з використанням спеціальних знань при розгляді спорів шляхом здійснення експертизи.

Предмет дослідження – експертиза в третейському судочинстві.

Методи дослідження. Методологічною основою дослідження є загальні закони та категорії теорії пізнання, зокрема положення матеріалістичної діалектики, які сприяли розумінню об'єкта, предмета, мети і завдань дослідження у контексті взаємообумовленості здобутків і потреб практики.

При проведенні дослідження (у всіх розділах дисертації) застосовувалися методи формальної логіки (аналіз, синтез, дедукція, індукція, аналогія, абстрагування), що надали змогу детальніше усвідомити зміст досліджуваних питань дисертації, і догматичний метод – при тлумаченні правових і криміналістичних категорій, уточненні понятійно-категоріального апарату.

Крім того, для досягнення поставлених завдань в комплексі застосовувалися загальнонаукові та спеціальні методи, зокрема: системно-аналітичний – для узагальнення наукових підходів до змісту і правової природи експертизи (*підрозділ 1.1*); історичний – для дослідження генези становлення законодавства про третейські суди (*підрозділ 1.2*); порівняльного аналізу – для дослідження нормативно-правового регулювання експертизи в третейському судочинстві, особливостей призначення і проведення такої експертизи, компетенції експертів у третейському судочинстві, оцінки висновку експерта третейським судом (*у підрозділах 1.3, 2.1, 2.3, 3.3*); аналізу визначень – для поглиблення розуміння понятійного апарату доказування у третейському суді, у тому числі понять «експертне забезпечення», «експертиза», «експертні докази», «висновок експерта», а також для характеристики змісту висновку експерта (*підрозділи 1.1, 3.1, 3.2*); статистичний (групування, зведення, *аналіз* кількісних показників) – для ілюстрації теоретичних висновків з вивчення даних практики проведення експертизи в третейських судах (*підрозділ 2.2*).

Наукова новизна отриманих результатів полягає у тому, що дисертація є одним із перших в Україні досліджень, в якому на основі сучасних досягнень теорії судової експертизи, теорії доказів узагальнено та вирішено комплекс проблемних питань, що виникають при використанні експертизи під час розгляду справи третейським судом. У результаті проведеного дослідження сформульовано та обґрунтовано низку положень і висновків, що мають теоретичне та практичне значення і характеризуються науковою новизною, зокрема:

вперше:

- 1) сформульовано поняття експертизи в третейському судочинстві як врегульованої нормами права діяльності визначеного ухвалою третейського суду

експерта чи експертної установи по вивченню, аналізу та оцінці на основі спеціальних знань об'єктів, явищ і процесів відповідно до поставлених третейським судом питань і підготовка обґрунтованого висновку, що буде використовуватись як засіб доказування в процесі третейського розгляду при прийнятті рішення по суті спору;

2) обґрунтовано та запропоновано для закріплення в чинному законодавстві положення про те, що експертиза в третейському судочинстві призначається у випадках, коли обставини справи, що мають значення для ухвалення рішення, можуть бути досліджені тільки на підставі використання спеціальних знань, про що постановляється ухвала третейським судом; сторони можуть пропонувати експертів, експертні установи для залучення їх для проведення експертизи та перелік питань, які підлягають вирішенню, що затверджується ухвалою третейського суду; третейський суд вправі самостійно визначати експертів, експертні установи та перелік питань, що підлягають вирішенню, і зобов'язати сторони чи одну із сторін замовити проведення експертизи; сторони можуть самостійно на договірній основі проводити експертизи і надавати їх результати для розгляду третейському суду; третейський суд має право як прийняти до уваги надані сторонами висновки експертів, так і прийняти рішення про проведення повторної експертизи із залученням визначених судом експертів чи експертних установ;

3) встановлено, що проведення експертизи з питань права в третейському судочинстві для встановлення змісту норм права України і зарубіжних країн, здійснення їх доктринального тлумачення та роз'яснення порядку застосування, можливості застосування аналогії права та аналогії закону, з'ясування наявності юридичних колізій тощо допоможе третейському суду вирішити справу;

4) обґрунтовано необхідність створення для потреб третейського судочинства експертного інституту як спеціалізованої науково-професійної організації, що виконуватиме функції методичного центру в сфері експертної діяльності, яка б одночасно здійснювала експертну діяльність;

5) доведено потребу запровадження у третейському судочинстві Реєстру судових експертів за певною галуззю наукових знань, що надавало б третейському суду та сторонам провадження можливість вибору та визначення експертів чи експертних установ для проведення певного виду експертизи;

6) обґрунтовано доцільність законодавчого запровадження присяги у третейському судочинстві шляхом доповнення Закону України «Про третейські суди» нормою про приведення експерта до присяги із визначенням її змісту;

удосконалено:

7) підхід до визначення основних вимог проведення експертизи: аргумент має бути коректним незалежно від авторитету експерта, що його підтримує; експерт повинен бути фахівцем у тій галузі, до якої належать питання дослідження; питання дослідження повинні бути виключно у межах компетенції експерта; тлумачення поставлених перед експертом питань (експертного завдання) мають бути коректними; експерт повинен бути незалежним та неупередженим;

8) суттєві ознаки висновку експерта як засобу доказування в третейському судочинстві, а саме: з'являється у провадженні як результат проведеного експертного дослідження; виходить від кваліфікованого експерта, що володіє

певними спеціальними знаннями, без яких подальше дослідження або розгляд справи були б неможливими; надається із дотриманням спеціально встановленого законом порядку; спирається на інші зібрані під час розгляду справи докази; на відміну від інших джерел фактичних даних, він містить вивідне знання про факти і обставини, що є необхідними для вирішення справи третейським судом;

9) розуміння оцінки третейським судом висновку експерта як засобу доказування, яка є результатом розумової оціночної діяльності, спрямованої на встановлення відповідності доказів, що містяться у висновку експерта, визначеним вимогам – належності, допустимості, достовірності, сили (значущості), достатності;

10) вимоги до змісту висновку експерта як засобу доказування, сформованому у результаті проведеного дослідження при альтернативному врегулюванні спорів, зокрема він має містити відомості про: повне ім'я і адресу експерта; дату і місце складання; освіту, кваліфікацію, навички, досвід експерта; його минулі відносини із сторонами; засвідчення про незалежність експерта від сторін, їх представників і складу третейського суду, повноти і достовірності висновків; опис отриманих доказів і виклад фактів, на основі яких експерт ґрунтував своє дослідження і висновки; клопотання про надання необхідних додаткових матеріалів та результати задоволення клопотання; опис використаних при дослідженні і формуванні висновків нормативних актів, застосованих методів; опис дослідження і висновки експерта; підпис експерта;

11) сукупність критеріїв оцінки висновку експерта для забезпечення його якості: особа експерта, дотримання кваліфікаційних вимог і досвіду професійної роботи; незалежність експерта; діапазон розглядуваних питань, чіткість відповідей і зроблених висновків; інші обставини і фактори, що впливають із матеріалів, наданих на експертизу; порядок викладення достовірних даних; повнота дослідження і наукова обґрунтованість висновку експерта; обґрунтованість вибору методики дослідження і правильності формування результатів у висновку у сукупності з усіма матеріалами; відповідність змісту висновку експерта матеріалам справи для досягнення справедливості і ефективності третейського розгляду;

12) критерії, на підставі яких здійснюється рецензування висновку експерта: відповідність здійсненого дослідження формальним і методичним вимогам; коректність і ефективність застосування відповідної методики; несуперечливість окремих положень дослідження; доступність викладу здійсненого дослідження; чіткість у застосуванні способів і прийомів дослідження; змістовність проведеного дослідження; відповідність законодавчим вимогам, що пред'являються до висновків експертів;

дістали подальшого розвитку:

13) визначення експертного забезпечення процесу вирішення спорів у порядку третейського судочинства як забезпечення третейського розгляду кваліфікованою і об'єктивною експертизою, що максимально зорієнтована на збалансованість інтересів сторін;

14) положення щодо підвищення ефективності експертного дослідження шляхом: вивчення потреб практики у експертних знаннях, експертній техніці і експертній освіті; розроблення відповідно до встановлених потреб конкретних

засобів експертного забезпечення процесу доказування; проведення експериментальної перевірки здійснених розроблень і забезпечення заходів їх упровадження; попередня оцінка отриманих результатів з позиції їх відповідності меті і умовам здійснюваної експертної діяльності;

15) погляди на зміст експертного забезпечення, в якому запропоновано виокремлювати три обов'язкові складові: об'єкт дослідження; задачі (мета і цілі) дослідження; методичні засоби дослідження;

16) визначення особливостей здійснення експертного забезпечення, якими є: наявність у суб'єктів, що здійснюють експертну діяльність, спеціальних знань і умінь, отриманих у результаті відповідної професійної освіти і систематичного підвищення кваліфікації; практична реалізація вказаних знань і вмінь у поєднанні із створенням відповідних (необхідних) умов для їх використання; наявність систематизованих, стандартизованих, апробованих і упроваджених методик експертного дослідження, супроводження їх відповідним методичним забезпеченням; належне інформаційне забезпечення проведення експертиз; організаційно-управлінське забезпечення експертної діяльності, упровадження відповідних методів і прийомів у практичну діяльність експертів (експертних установ); збирання, узагальнення і перевірка відомостей про результати застосування на практиці і дієвість наданих рекомендацій.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що на основі авторських розробок сформульовані і обґрунтовані теоретичні положення, висновки і рекомендації, надані пропозиції, які впроваджені і можуть бути використані в подальшому в:

– *науково-дослідній роботі* – при проведенні наукових досліджень з питань застосування спеціальних знань в альтернативних провадженнях, розробці відповідних методичних рекомендацій;

– *законотворчій діяльності* – в процесі удосконалення законодавства про третейські суди (Акт впровадження наукових розробок дисертації підкомітетом з питань функціонування платіжних і інформаційних систем та запобігання легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, Комітету Верховної Ради України з питань фінансів, податкової та митної політики № 302/90/03-21 від 09.03.2021 р.);

– *правозастосовній діяльності* – зокрема, під час розгляду справ третейським судом, а також практичній діяльності судових експертів та експертних установ (Акт впровадження результатів наукового дослідження ГО «Центр досліджень Східно-європейського права»);

– *освітньому процесі* – при підготовці юридичних кадрів (Акт впровадження Навчально-наукового інституту права Університету державної фіскальної служби України від 14.01.2021 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійною науковою працею. Сформульовані в ній положення, висновки, пропозиції та рекомендації обґрунтовано на підставі самостійного проведеного дослідження. Ідеї та розробки, що належать співавторам, разом з якими були опубліковані наукові праці, у дисертації не використовувалися.

У співавторстві опубліковано тези однієї доповіді на науково-практичній конференції (Федчишин А. А., Янчук О. Ю. Типові експертизи, які призначаються в господарському процесі. Актуальні питання судової експертизи та криміналістики: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., присв. 90-річчю створення Харків. наук.-дослідн. ін-ту судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса (Харків, 7–8 листопада 2013 р.). Харків : «Право», 2013. С. 56–57), в яких авторська частка здобувача становить не менше 60,0 % і полягає у визначенні підстав використання спеціальних знань при вирішенні спорів, а також обґрунтуванні допустимості експертизи з правових питань.

Апробація матеріалів дисертації. Основні результати дисертаційного дослідження оприлюднені у вигляді доповідей на практичних конференціях і круглих столах: Актуальні питання судової експертизи та криміналістики (м. Харків, 7–8.11.2013); Аубакіровські читання (Казахстан, м. Алмати, 19.02.2015); Судово-експертна діяльність: сучасний стан та перспективи розвитку (м. Київ, 23.04.2015); Стан та перспективи розвитку юридичної науки (м. Дніпро, 2–3.09.2016); Сучасний стан криміналістичного забезпечення досудового розслідування (м. Київ, 20.04.2017); Теорія і практика судової експертизи і криміналістики (м. Київ, 27.02.2018); Теорія та практика судово-експертної діяльності (м. Київ, 28.02.2018); Актуальні дослідження правової та історичної науки (м. Тернопіль, 17.05.2018); Тридцять дев'яти економіко-правові дискусії (м. Львів, 26.07.2019); Актуальні питання судової експертології, криміналістики та кримінального процесу (м. Київ, 19.11.2020).

Публікації. Основні положення та висновки сформульовані в дослідженні, висвітлені у 16 наукових публікаціях, серед яких чотири наукові статті – у збірниках, включених МОН України до переліку наукових фахових видань з юридичних наук, дві статті – в періодичних наукових виданнях інших держав (у тому числі – одна у виданні іншої держави, яка входить до Організації економічного співробітництва та розвитку та Європейського Союзу), тези десяти доповідей – у збірниках матеріалів науково-практичних конференцій і круглих столів.

Структура та обсяг дисертації. Структура і обсяг дисертації обумовлені метою і предметом дослідження. Дисертація складається зі вступу, 3 розділів, що охоплюють 9 підрозділів, висновків, списку використаних джерел, 9 додатків. Повний обсяг дисертації становить 224 сторінки. Список використаних джерел налічує 391 найменування (на 38 сторінках). Додатки містяться на 19 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано вибір теми дослідження, визначено її зв'язок із науковими програмами, планами, темами, грантами, визначено мету, завдання, предмет і об'єкт дослідження, охарактеризовано методи наукового пізнання, використані у дослідженні, розкрито наукову новизну, практичне значення отриманих результатів, охарактеризовано особистий внесок здобувача у працях, виконаних у співавторстві, наведено відомості про апробацію матеріалів дисертації, анонсовано структуру дисертації, зазначено її загальний обсяг.

Розділ 1 «Теоретико-правові засади експертизи в третейському судочинстві» складається із трьох підрозділів.

У підрозділі 1.1 «Поняття та правова природа експертизи в третейському судочинстві» обґрунтовується думка, що експертизу в третейському судочинстві слід розглядати врегульовану нормами права діяльність визначеного ухвалою третейського суду експерта чи експертної установи по вивченню, аналізу та оцінці на основі спеціальних знань об'єктів, явищ і процесів відповідно до поставлених третейським судом питань і підготовку обґрунтованого висновку, що буде використовуватись як засіб доказування в процесі третейського розгляду при прийнятті рішення по суті спору.

Обґрунтовано розуміння окремих понять: інформаційне забезпечення – як оптимальний пошук і використання інформації, вкрай необхідної для експертного дослідження; наукове забезпечення – як створення умов для запровадження досягнень науки і техніки в експертну практику; організаційно-управлінське забезпечення – як процес реалізації висновку експерта центром координації, розроблення та втілення у практику наукових досягнень.

Термінологічно «експертне забезпечення» третейського судочинства запропоновано тлумачити як забезпечення останнього експертизою. Обґрунтована доцільність у понятті «експертне забезпечення» виокремлювати два важливих аспекти: задоволення потреб третейських судів при здійсненні правозастосування спеціальними знаннями; здійснення самого правозастосування на підставі положень теорії судової експертизи та нормативних актів, що регламентують експертну діяльність.

У контексті вирішення спору третейським судом, пропонується експертне забезпечення розуміти як забезпеченням третейського розгляду кваліфікованою і об'єктивною експертизою, що максимально зорієнтована на збалансованість інтересів сторін.

В інституті експертного забезпечення запропоновано виокремлювати три основні складові: об'єкт дослідження; задачі (мета і цілі) дослідження; методичні засоби дослідження.

У підрозділі 1.2 «Генеza законодавства про третейські суди» встановлено, що найстарішою формою вирішення спорів було застосування сили, самосуд, самоуправство, але й третейський суд як спосіб розгляду спорів відомий ще з давніх часів. Він існував ще задовго до виникнення держави, і був фактично чи не єдиним способом вирішення конфліктів саме мирним шляхом. Судовому порядку альтернативного розгляду правових конфліктів, зазвичай, передували певні узгоджувальні процеси, і лише якщо не знаходився компроміс, то обирався відомий із давніх часів «третій» – третейський суддя. У період існування Київської Русі, на її території найбільш поширеною була форма договірної вирішення спорів за посередництва третейського суду. Хоча староруське судочинство не знало будь-якого впливу з боку римського права, у практиці судів Київської Русі можна знайти чимало аналогій з римським правом. Головне призначення третейського суду, на той час, полягало не у суворому дотримуванні букви закону, а в припиненні ворожнечі та розбрату.

Визначено, що на початку ХХ століття у всіх країнах де функціонували третейські суди, була одна дилема у використанні спеціальних знань: як може альтернативний третейський суд зробити ще кращим. Забезпечувалося це переважно двома формами використання спеціальних експертних знань: коли у якості суддів

обирали досвідчених осіб, особливо із знанням тих проблем, що виникали; коли на допомогу суду запрошували кваліфікованих і обізнаних осіб, чия думка незалежно від того, наскільки це буде приємно сторонам, могла б стати вирішальною. Обидві ці форми, при альтернативному розгляді, збереглися і до сьогодні, хоча кожна із них поступається третій, найбільш сучасній формі, коли судом запрошуються кваліфіковані особи зі спеціальними знаннями – експерти.

У підрозділі 1.3 «Нормативно-правове регулювання експертизи в третейському судочинстві» зазначено, що проблема аналізу експертного забезпечення в інституті третейського способу вирішення спорів, ще не мала поглибленого наукового дослідження. Законодавчо ще не визначені підходи до використання спеціальних знань обізнаних осіб у третейському судочинстві у процесі доказування. Більшість правових систем у світі надає висновку експерта значення формального доказу, і приділяє йому належну увагу. І це дає третейському суду підстави приймати його до уваги при винесенні рішення.

Обґрунтовано, що сутність експертного дослідження полягає у встановленні обізнаною особою – експертом, за завданням третейського суду у провадженні якого знаходиться справа, по наданим у розпорядження експерта матеріальним об'єктам (речових доказів), фактичних даних, що мають значення для правильного вирішення справи. Висновок, складений за результатами експертного дослідження, слугує одним із джерел доказів, передбачених законом. А фактичні відомості (дані), що містяться у висновку експерта є доказами. При цьому доказова інформація, отримана у результаті експертизи, не може міститися в іншому засобі доказування.

Розділ 2 «Процесуальні аспекти експертизи в третейському судочинстві» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 2.1 «Особливості призначення і проведення експертиз в третейському судочинстві» зазначено, що експертиза в третейському судочинстві повинна призначатися у випадках, коли обставини справи, що мають значення для ухвалення рішення, можуть бути досліджені тільки на підставі використання спеціальних знань, про що повинна складатися ухвала третейського суду. Також потрібно нормативно закріпити право сторін пропонувати експертів, експертні установи для залучення їх для проведення експертизи та перелік питань, що підлягають вирішенню, що затверджується ухвалою третейського суду.

Водночас третейський суд може самостійно визначати експертів, експертні установи та перелік питань, що підлягають вирішенню, і зобов'язати сторони чи одну із сторін замовити проведення експертизи. Проте сторони не повинні бути позбавлені права самостійно на договірній основі проводити експертизи і надавати їх результати для розгляду третейському суду. Третейський суд може як прийняти до уваги надані сторонами висновки експертів, так і прийняти рішення про проведення повторної експертизи із залученням визначених судом експертів чи експертних установ.

У підрозділі 2.2 «Види експертиз, що проводяться в третейському судочинстві», зроблено висновок, що для альтернативного судочинства найбільш характерними є інженерно-технічні, економічні (бухгалтерські), фінансово-економічні, товарознавчі, оціночні, будівельно-технічні, дорожньо-транспортні, комп'ютерно-технічні, техніко-криміналістичні, лінгвістичні, екологічні та інші експертизи.

Обґрунтовується, що експертна діяльність є спеціалізованою професійною діяльністю. Питання, які виносяться на вирішення експертизи, повинні бути такими, що не припускають двозначного тлумачення. Експерт не повинен вирішувати питання, що виходять за межі його спеціалізації. Активне та кваліфіковане застосування спеціальних знань у третейському судочинстві значно розширює пізнавальні можливості в процесі збирання, дослідження й оцінки доказів, сприяє підвищенню якості доказування.

У підрозділі 2.3 *«Компетенція експерта у третейському судочинстві»* зазначено, що межі компетенції експерта визначаються з огляду на предмет судової експертизи, завдання, кола питань і об'єктів дослідження. Від правильного визначення предмета експертизи залежать практична діяльність експерта, межі його компетенції в аспекті визначення кола питань, які він може вирішувати.

Зроблено висновок про те, що в Україні і більшості країн Європи судові експерти можуть складати висновки виключно з питань фактичного характеру та існують певні обмеження досліджувати правові питання. Однак у альтернативному національному третейському судочинстві та міжнародних комерційних арбітражних судах, використання експертів для роз'яснення питань правового характеру, тобто встановлення змісту права, є звичним явищем.

Виходячи із особливої специфічної ролі експертизи у третейському суді, встановлено, що на законодавчому рівні необхідні новації щодо конкретизації обсягу прав та обов'язків експерта, визначення кола осіб, що можуть бути залучені як експерти та вимог до них. Також необхідні: розмежування сфери регулювання діяльності експертів третейського судочинства, конкретизація порядку організації проведення експертизи, визначення прав та обов'язків особи, що залучається в якості експерта, окреслення кола питань, які вправі вирішуватися експерт та інші.

Розділ 3 «Доказове значення висновку експерта в третейському судочинстві» складається з трьох підрозділів.

У підрозділі 3.1 *«Питання доказування в третейському судочинстві»* обґрунтовується висновок про те, що для здійснення експертизи в третейському судочинстві повинні бути дотримані наступні вихідні вимоги: аргумент має бути коректним незалежно від авторитету експерта, що його підтримує; експерт повинен бути авторитетним фахівцем у тій галузі, до якої належать питання дослідження; питання дослідження повинні бути виключно у межах компетенції експерта; тлумачення поставлених перед експертом питань (експертного завдання) мають бути коректними; експерт повинен бути незалежним та неупередженим (на його судження не повинні впливати сторонні причини, як наприклад, фінансова зацікавленість, залякування, спільний бізнес тощо).

Обґрунтовано, що висновок експерта є доказом у сучасному третейському і міжнародному комерційному розгляді, він містить відомості про факти (фактичні дані), що встановлюються експертом у результаті проведеного ним дослідження. Переважна більшість регламентів та інших нормативних актів по вирішенню альтернативних спорів, не визначають вимог щодо професіоналізму чи оформлення висновків експертів. Законом України «Про третейські суди» не встановлено обов'язкові вимоги до особи експерта, до результатів експертного дослідження, що оформляються у вигляді висновку експертизи, до його форми і обов'язкових

реквізитів. Лише в окремих регламентах третейських судів в Україні, мають місце вимоги до висновку експерта та його реквізитів.

Тому доцільним є визначення суттєвих ознак висновку експерта як засобу доказування в третейському судочинстві, а саме: з'являється у провадженні як результат проведеного дослідження; виходить від кваліфікованого експерта, що володіє певними спеціальними знаннями, без яких подальше дослідження або розгляд справи були б неможливими; надається із дотриманням спеціально встановленого законом порядку; спирається на інші зібрані під час розгляду справи докази; на відміну від інших джерел фактичних даних, він містить вивідне знання про факти і обставини, що є необхідними для вирішення справи третейським судом.

У підрозділі 3.2 *«Поняття висновку експерта та вимоги, що ставляться до нього»* встановлено, що негативним моментом у вітчизняній третейській юрисдикції є відсутність вимог до порядку проведення експертного дослідження, до змісту висновку експертизи, а також до порядку його оформлення. Висновок експерта повинен містити такі реквізити: повне ім'я і адреса експерта; дата і місце складання; освіта, кваліфікація, навички, досвід; минулі відносини (за їх наявності) із сторонами; засвідчення про незалежність експерта від сторін, представників і складу третейського суду, повноти і достовірності своїх висновків; опис отриманих доказів і виклад фактів, на основі яких експерт ґрунтував своє дослідження і висновок; клопотання про надання необхідних додаткових матеріалів та результати задоволення клопотання; опис застосованих методів, нормативних актів, використаних при дослідженні і формуванні висновків; опис дослідження і висновки експерта; підпис експерта.

В зв'язку з необхідністю підвищення відповідальності експертів за достовірність надаваних ними висновків пропонується запровадити інститут присяги у альтернативному судочинстві шляхом доповнення Закону України «Про третейські суди» нормою про приведення експерта до присяги із визначенням її змісту.

У підрозділі 3.3 *«Оцінка висновку експерта третейським судом»* зроблено висновок, що визначення сукупності критеріїв оцінки висновку експерта є необхідним для забезпечення його якості. Такими елементами є: особа експерта, дотримання кваліфікаційних вимог і досвіду професійної роботи; незалежність експерта; діапазон розглядуваних питань, чіткість відповідей і зроблених висновків; інші обставини і фактори, що впливають із матеріалів, наданих на експертизу; порядок викладення достовірних даних, повнота дослідження і наукова обґрунтованість висновку експерта; обґрунтованість вибору методики дослідження і правильності формування результатів у висновку, у сукупності з усіма матеріалами; відповідність змісту висновку експерта матеріалам справи для досягнення справедливості і ефективності третейського розгляду.

Дотримання вказаних критеріїв оцінки є основою для визначення висновку експерта як засобу доказування і своєрідною формальною перевіркою висновку щодо: відповідності кваліфікації судового експерта предмету експертизи, його незалежності; дотримання процесуального порядку підготовки, призначення і проведення експертизи; обґрунтованості вибору та повноти методики дослідження, прийомів і способів використання технічних засобів; дотриманні порядку викладення достовірних даних, повноти дослідження і наукової обґрунтованості висновку експерта.

ВИСНОВКИ

У висновках дисертації на основі проведеного дослідження сформульовано наукові положення, які сприятимуть вирішенню проблем у сфері діяльності третейських судів в зв'язку з використанням спеціальних знань при розгляді спорів шляхом здійснення експертизи, зокрема:

1. Термінологічно «експертне забезпечення» недержавної юрисдикційної судової діяльності, що здійснюється третейськими судами, пропонується тлумачити як забезпечення останніх експертизою. Обґрунтована доцільність у понятті «експертне забезпечення» виокремлювати два важливих аспекти: задоволення потреб судових органів спеціальними знаннями; здійснення судочинства на підставі положень теорії експертизи та нормативних актів, що регламентують експертну діяльність.

В інституті експертного забезпечення запропоновано виокремлювати три основні складові: об'єкт дослідження; задачі (мета і цілі) дослідження; методичні засоби дослідження. Змістом яких є: наявність у суб'єктів, що здійснюють експертну діяльність, спеціальних знань і умінь отриманих у результаті відповідної професійної освіти і систематичного підвищення кваліфікації; практична реалізація вказаних знань і вмінь, у поєднанні із створенням відповідних (необхідних) умов для їх використання; наявність систематизованих, стандартизованих, апробованих і упроваджених методик експертного дослідження, супроводження їх відповідним методичним забезпеченням; належне інформаційне забезпечення проведення експертиз; організаційно-управлінське забезпечення експертної діяльності.

У контексті вирішення спору третейським судом, пропонується експертне забезпечення розуміти як забезпеченням третейського розгляду кваліфікованою і об'єктивною експертизою, що максимально зорієнтована на збалансованість інтересів сторін.

2. Третейський суд як спосіб розгляду спорів відомий ще з давніх часів, він існував ще задовго до виникнення держави, і був фактично чи не єдиним способом вирішення конфліктів саме мирним шляхом. На початку XX століття у всіх країнах де функціонували третейські суди, була одна дилема у використанні спеціальних знань: як може альтернативний третейський суд зробити ще кращим. Забезпечувалося це переважно двома формами використання спеціальних експертних знань: коли у якості суддів обирали досвідчених осіб, особливо із знанням тих проблем, що виникали; коли на допомогу суду запрошували кваліфікованих і обізнаних осіб, чия думка незалежно від того, наскільки це буде приємно сторонам, могла б стати вирішальною. Обидві ці форми, при альтернативному розгляді, збереглися і до сьогодні, хоча кожна із них поступається третій, найбільш сучасній формі, коли судом запрошуються кваліфіковані особи зі спеціальними знаннями – експерти.

Вивчення періодів історичного і правового становлення третейських та арбітражних судів на території сучасної України дозволило виділити основні передумови створення інституції третейського судочинства, визначити роль держави та ступінь участі громадянського суспільства у цьому тривалому процесі.

3. Законодавчо ще не визначені підходи до використання спеціальних знань обізнаних осіб у третейському судочинстві у процесі доказування. Більшість правових систем у світі надає висновку експерта значення формального доказу, і приділяє йому

належну увагу, і це дає третейському суду підстави приймати його до уваги при винесенні рішення.

В Україні законодавчо урегульовані лише окремі аспекти експертного забезпечення третейського судочинства як органу «приватної юрисдикції», і не визначено порядок призначення і проведенням експертизи при вирішенні спорів. Тому, пропонується у Законі України «Про третейські суди» та Законі України «Про міжнародний арбітраж» передбачити визначення поняття «експертиза», підстави для її призначення, обов'язкові види експертиз, порядок призначення експертиз, права і обов'язки експертів, необхідність урахування результатів дослідження при розгляді спору.

4. Експертиза в третейському судочинстві повинна призначатися у випадках, коли обставини справи, що мають значення для ухвалення рішення, можуть бути досліджені тільки на підставі використання спеціальних знань, про що повинна складатися ухвала третейського суду. Також потрібно нормативно закріпити право сторін пропонувати експертів, експертні установи для залучення їх для проведення експертизи та перелік питань, що підлягають вирішенню, що затверджується ухвалою третейського суду.

Водночас третейський суд може самостійно визначати експертів, експертні установи та перелік питань, що підлягають вирішенню, і зобов'язати сторони чи одну із сторін замовити проведення експертизи. Проте сторони не повинні бути позбавлені права самостійно на договірній основі проводити експертизи і надавати їх результати для розгляду третейському суду. Третейський суд може як прийняти до уваги надані сторонами висновки експертів, так і прийняти рішення про проведення повторної експертизи із залученням визначених судом експертів чи експертних установ.

Тому, зважаючи на необхідність врегулювання процедури призначення експертизи в третейському судочинстві і наближення її загальноновстановлених правил, закріплених у законодавстві України, доцільно викласти в новій редакції ст. 43 Закону України «Про третейські суди», а саме:

«З метою правильного вирішення спору у разі, коли для з'ясування обставин, що мають значення для справи, необхідні спеціальні знання, третейський суд має право призначити експертизу або зобов'язати сторони чи одну із сторін замовити проведення експертизи.

Наслідки невиконання стороною цих вимог визначаються регламентом третейського суду чи третейським судом для вирішення конкретного спору.

Третейський суд має право визначити експерта або експертну установу самостійно чи доручити проведення експертизи обираючому сторонами за взаємною згодою експерту або експертній установі.

Підстави та порядок відводу експерта визначаються регламентом третейського суду або угодою сторін третейського розгляду для вирішення конкретного спору.

Про призначення експертизи третейський суд постановляє ухвалу, в якій зазначає питання, з яких експерт має надати суду висновок, особу (осіб), якій доручено проведення експертизи, перелік матеріалів, що надаються для дослідження, та інші дані, які мають значення для проведення експертизи.

Призначений третейським судом експерт невідкладно повинен повідомити суд про неможливість проведення ним експертизи через відсутність у нього необхідних знань або без залучення інших експертів.

За результатами проведення експертизи до третейського суду подається висновок експерта.

Третейський суд має право за заявою учасників справи або з власної ініціативи викликати експерта для надання усних пояснень щодо його висновку».

5. Для альтернативного судочинства найбільш характерними є інженерно-технічні, економічні (бухгалтерські), фінансово-економічні, товарознавчі, оціночні, будівельно-технічні, дорожньо-транспортні, комп'ютерно-технічні, техніко-криміналістичні, лінгвістичні, екологічні та інші експертизи.

6. Експертна діяльність є спеціалізованою професійною діяльністю. Питання, які виносяться на вирішення експертизи, повинні бути такими, що не припускають двозначного тлумачення. Експерт не повинен вирішувати питання, що виходять за межі його спеціалізації. Активне та кваліфіковане застосування спеціальних знань у третейському судочинстві значно розширює пізнавальні можливості в процесі збирання, дослідження й оцінки доказів, сприяє підвищенню якості доказування.

7. В Україні і більшості країн Європи судові експерти можуть складати висновки виключно з питань фактичного характеру та існують певні обмеження досліджувати правові питання. Однак у альтернативному національному третейському судочинстві та міжнародних комерційних арбітражних судах, використання експертів для роз'яснення питань правового характеру, тобто встановлення змісту права, є звичним явищем. У альтернативному судочинстві залучаються експерти різних галузей права, для роз'яснень питань правового характеру, тобто встановлення змісту права, застосування правових знань і норм. Експерт у галузі певного виду права застосовує свої спеціальні знання для дослідження доказів – законодавчих норм і надає обґрунтований висновок щодо таких доказів. Залучення експерта до вирішення питань правового характеру не є безумовною підставою для погодження з його висновком. Суд вправі не погодитися з висновком експерта і ухвалити рішення, обґрунтовуючи власну правову позицію і правовий аналіз обставин справи.

Залучення до вирішення спорів у якості експертів юристів-спеціалістів у певних галузях права (банківського, комерційного, морського, права інтелектуальної власності тощо) сприяє зміцненню правової системи третейського розгляду.

Тому є необхідним в конкретних випадках проведення експертизи з питань права в третейському судочинстві для встановлення змісту норм права України та зарубіжних країн, здійснення їх доктринального тлумачення та роз'яснення порядку застосування, можливості застосування аналогії права та аналогії закону, з'ясування наявності юридичних колізій тощо.

8. Виходячи із особливої специфічної ролі експертизи у третейському суді, на законодавчому рівні необхідні новації щодо конкретизації обсягу прав та обов'язків експерта, визначення кола осіб, які можуть бути залучені як експерти, та вимог до них. Також необхідні: розмежування сфери регулювання діяльності експертів третейського судочинства, конкретизація порядку організації проведення експертизи, визначення прав та обов'язків особи, яка залучається в якості експерта, окреслення кола питань, що вправі вирішуватися експерт, та інші.

9. Для здійснення експертизи в третейському судочинстві повинні бути дотримані наступні вихідні вимоги: аргумент має бути коректним незалежно від авторитету експерта, що його підтримує; експерт повинен бути авторитетним фахівцем у тій галузі, до якої належать питання дослідження; питання дослідження повинні бути виключно у межах компетенції експерта; тлумачення поставлених перед експертом питань (експертного завдання) мають бути коректними; експерт повинен бути незалежним та неупередженим (на його судження не повинні впливати сторонні причини, як наприклад, фінансова зацікавленість, залякування, спільний бізнес тощо).

10. В умовах третейського судочинства доказування із залученням експертів не має особливої регламентації і є досить лаконічним. Поняття «експертний доказ» досить рідко зустрічається в арбітражних документах, переважно використовуються такі терміни, як «експертний висновок» чи «звіт експерта».

Третейські судді, здебільшого, не володіють необхідними спеціальними знанням, тому вони потребують допомоги незалежного експерта, для ухвалення рішення у справі. Регламентами арбітражних та третейських судів України вимоги щодо експерта та висновку експертизи не визначені. Правила ІВА передбачають можливість проведення конференції експертів призначених сторонами. Іншими заходами є сумісні доповіді або письмові відповіді на питання протилежної сторони, в ході підготовки яких експерти, що призначені сторонами зустрічаються і узгоджують питання, далі готують короткий спільний висновок та формують тези.

Законодавство України про третейські суди не обумовлює вимог до кандидатури експерта (експертів). Залишається поза увагою законодавства не лише порядок організації проведення експертизи, але й повноваження, права та обов'язки, кваліфікаційні вимоги до осіб, що можуть залучатися в якості експертів, коло питань що вправі вирішувати експерт, а також порядок проведення рецензування висновків експертних досліджень для третейських судів.

11. Експертне дослідження у третейському судочинстві за своєю природою поєднує не елементи судової експертизи, а елементи експертного дослідження. У третейський суд як доказ, може бути наданий підписаний експертом висновок із зазначенням анкетних даних експерта та його заяви про те, що даний документ (акт, звіт експерта) є підтвердженням позиції даної особи з поставлених питань.

12. Висновок експерта є доказом у сучасному третейському і міжнародному комерційному розгляді, він містить відомості про факти (фактичні дані), що встановлюються експертом у результаті проведеного ним дослідження. Переважна більшість регламентів та інших нормативних актів по вирішенню альтернативних спорів, не визначають вимог щодо професіоналізму чи оформлення висновків експертів. Законом України «Про третейські суди» не встановлено обов'язкові вимоги до особи експерта, до результатів експертного дослідження, що оформляються у вигляді висновку експертизи, до його форми і обов'язкових реквізитів. Лише в окремих регламентах третейських судів в Україні, мають місце вимоги до висновку експерта та його реквізитів.

Тому доцільним є визначення суттєвих ознак висновку експерта як засобу доказування в третейському судочинстві, а саме: з'являється у провадженні як результат проведеного дослідження; виходить від кваліфікованого експерта, що володіє певними спеціальними знаннями, без яких подальше дослідження або розгляд

справи були б неможливими; надається із дотриманням спеціально встановленого законом порядку; спирається на інші зібрані під час розгляду справи докази; на відміну від інших джерел фактичних даних, він містить вивідне знання про факти і обставини, що є необхідними для вирішення справи третейським судом.

13. У сучасному альтернативному судочинстві експерт зобов'язаний по відношенню до суду, а не до сторони, що залучає його до процесу. Експерти повинні бути неупередженими, об'єктивними і дотримуватися конфіденційності. Відповідно, експертна думка, докази повинні бути незалежними від впливу сторін. Факти, на яких базується позиція експерта, повинні викладатися з використанням допустимих доказів. Доказова інформація, отримана за результатами експертизи, не може міститися в іншому засобі доказування.

Допит експерта, призначеного стороною, має таку саму специфіку, як і допит свідка. Різниця полягає лише в тому, що свідок бере на себе зобов'язання дати правдиві покази про відомі йому факти, а від експерта чекають компетентну думку, висловлену із впевненістю у правильності.

14. Оцінка висновків експерта, як і інших доказів, здійснюється судьями третейських судів за їх внутрішнім переконанням. Оцінка висновку експерта у сучасному третейському і міжнародному комерційному розгляді це не що інше як оцінка доказів, логічна операція, що полягає в оціночних судженнях. Ці судження повинні опиратися на знання і практичний досвід судді (суду), перш за все, в сфері процесу експертного дослідження, з тим, щоб правильно оцінити усі його критерії.

Законодавче визначення критеріїв оцінки доказів є своєрідною формальною перевіркою висновку щодо: дотримання процесуального порядку підготовки, призначення і проведення експертизи; відповідності кваліфікації судового експерта предмету експертизи; перевірки повноти дослідження при вирішенні експертних задач; повноти опису використаної методики, методів, прийомів і способів використання технічних засобів.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Федчишин А. А. Концептуальні основи експертного забезпечення в третейському судочинстві. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 4. С. 259–262.

2. Федчишин А. А. Експертне забезпечення альтернативної третейської юрисдикції: правові основи функціонування в Україні та в міжнародній арбітражній практиці. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 3. С. 223–227.

3. Федчишин А. А. Правове неврегулювання оцінки експертизи серед доказів у третейському розгляді. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія: Юридичні науки. 2017. Вип. 2. Т. 2. С. 145–149.

4. Федчишин А. А. Генезис законодавства про третейські суди і міжнародний комерційний арбітраж. *Часопис Київського університету права*. 2019. № 4. С. 390–397.

5. Fedchyshyn A. Competence of experts of the arbitration court and international commercial arbitration and their right to resolve legal issues. *European Reforms Bulletin*. 2020. № 4. P. 12–18.

6. Fedchyshyn A. Forensic research and expertise in the proceedings, arbitration and international arbitration. *Innovative solutions in modern science*. 2016. № 9 (9). P. 15–29.

Опубліковані праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

7. Федчишин А. А., Янчук О. Ю. Типові експертизи, які призначаються в господарському процесі. *Актуальні питання судової експертизи та криміналістики: матеріали міжнар. наук.-практ. конф., присв. 90-річчю створення Харків. наук.-дослідн. ін-ту судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса (Харків, 7–8 листопада 2013 р.)*. Харків : «Право», 2013. С. 56–57.

8. Федчишин А. А. Рецензирование заключений судебной экспертизы как средство обеспечения эффективности правосудия Украины. *Аубакировские чтения: материалы Международ. науч.-практ. конф. (19 февраля 2015 р.)*. Алматы, 2015. С. 480–487.

9. Федчишин А. А. Особливості призначення експертизи в третейському суді. *Судово-експертна діяльність: сучасний стан та перспективи розвитку: матеріали круглого столу (23 квітня 2015 р.)*. Київ : ННІ підготовки фахівців для експертно-криміналістичних підрозділів НАВС, 2015. С. 353–355.

10. Федчишин А. А. Окремі аспекти ефективного експертного дослідження у третейському процесі. *Стан та перспективи розвитку юридичної науки: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (2–3 вересня 2016 р.)*. Дніпро: ГО «Правовий світ», 2016. С. 85–87.

11. Федчишин А. А. Окремі питання експертного забезпечення кримінального провадження. *Сучасний стан криміналістичного забезпечення досудового розслідування: матеріали конф. (20 квітня 2017 р.)*. Київ: НАВС, 2017. С. 388–392.

12. Федчишин А. А. Експертне забезпечення третейської інституції як альтернативного способу розгляду спорів. *Теорія і практика судової експертизи і криміналістики: збірник матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф. з нагоди 85-річчя д-ра юрид. наук, проф. Н. І. Клименко (м. Київ, 27 лютого 2018 р.)*. Київ-Маріуполь, 2018. С. 368–370.

13. Федчишин А. А. До питання оцінки висновків експертів третейським судом. *Теорія та практика судово-експертної діяльності: матеріали круглого столу, присвяченого пам'яті З. С. Меленевської (м. Київ, 28 лютого 2018 р.)*. Київ : НАВС, 2018. С. 168–170.

14. Федчишин А. А. До питання визначення поняття «експертне забезпечення». *Актуальні дослідження правової та історичної науки: Міжнарод. наук.-практ. конф. (м. Тернопіль, 17.05.2018 р.)*. Вип. 3. 2018. URL : http://www.lex-line.com.ua/?go=full_article&id=2336.

15. Федчишин А. А. Актуальні питання експертизи як джерела доказу в діяльності третейських судів та міжнародного комерційного арбітражу. *Тридцять дев'ять економіко-правові дискусії: матеріали Міжнарод. наук.-практ. інтернет-конф. (26 липня 2019 р.)*. Львів, 2019. С. 69–75.

16. Федчишин А. А. Окремі питання експертного забезпечення третейських судів та міжнародного комерційного арбітражу. *Актуальні питання судової експертології, криміналістики та кримінального процесу: матеріали II-го Міжнарод. наук.-практ. конф. (Київ, 19 листопада 2020 р.)*. Київ: Вид-во Ліра-К, 2020. С. 612–618.

АНОТАЦІЯ

Федчишин А. А. Експертиза в третейському судочинстві. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.04 – господарське право; господарсько-процесуальне право. – Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, Київ, 2021.

Дисертація є самостійною і завершеною працею, метою якої є вирішення теоретичних і практичних проблем застосування експертизи в діяльності третейських судів, вироблення рекомендацій щодо удосконалення законодавства України у цій сфері та практики його застосування.

У дисертації досліджено теоретико-правові засади експертизи у третейському судочинстві, зокрема: сформульовано поняття та визначено правову природу експертизи в третейському судочинстві, простежено генезу законодавства про третейські суди, а також досліджено нормативно-правове регулювання експертизи в третейському судочинстві. Проаналізовано процесуальні аспекти експертизи у третейському судочинстві: виокремлено особливості призначення і проведення експертизи в третейському судочинстві, визначено види експертиз, а також компетенцію експертів у третейському судочинстві. Визначено доказове значення висновку експерта у третейському судочинстві, зокрема: досліджено питання доказування в третейському судочинстві, сформульовано поняття висновку експерту та виокремлено вимоги, які ставляться до нього, досліджено оцінку висновку експерта третейським судом.

Ключові слова: третейське судочинство, доказування, докази, експертиза, експерт, висновок експерта, оцінка доказів.

АННОТАЦИЯ

Федчишин А. А. Экспертиза в третейском судопроизводстве. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.04 – хозяйственное право; хозяйственно-процессуальное право. – Научно-исследовательский институт частного права и предпринимательства имени академика Ф. Г. Бурчака НАПрН Украины, Киев, 2021.

Диссертация является самостоятельной и завершенной работой, целью которой поставлено решение теоретических и практических проблем применения экспертизы в деятельности третейских судов, разработка на их основе рекомендаций по совершенствованию законодательства Украины в этой сфере и практики его применения.

В диссертации исследованы теоретико-правовые основы экспертизы в третейском судопроизводстве, в частности: сформулировано понятие и определена правовая природа экспертизы в третейском судопроизводстве, прослежена генеза законодательства о третейских судах, а также исследовано нормативно-правовое регулирование экспертизы в третейском судопроизводстве.

Обосновано, что экспертизу в третейском судопроизводстве следует рассматривать как урегулированную нормами права деятельность определенного

постановлением третейского суда эксперта или экспертного учреждения по изучению, анализу и оценке на основе специальных знаний объектов, явлений и процессов в соответствии с поставленными третейским судом вопросами и подготовку к обоснованному выводу, что будет использоваться как средство доказывания в процессе третейского разбирательства при принятии решения по существу спора.

Сделан вывод о том, что сущность экспертного исследования заключается в установлении осведомленной лицом – экспертом по заданию третейского суда, в производстве которого находится дело, по предоставленным в распоряжение эксперта материальным объектам (вещественных доказательств), фактических данных, имеющих значение для правильного разрешения дела. Заключение, составленное по результатам экспертного исследования, служит одним из источников доказательств, предусмотренных законом. А фактические сведения (данные), содержащиеся в заключении эксперта, являются доказательствами. При этом доказательная информация, полученная в результате экспертизы, не может содержаться в другом средстве доказывания.

Проанализированы процессуальные аспекты экспертизы в третейском судопроизводстве: выделены особенности назначения и проведения экспертизы в третейском судопроизводстве, определены виды экспертиз, а также компетенция экспертов в третейском судопроизводстве. Отмечено, что экспертиза в третейском судопроизводстве должна назначаться в случаях, когда обстоятельства дела, имеющие значение для принятия решения, могут быть исследованы только на основе использования специальных знаний. Также необходимо нормативно закрепить право сторон предлагать экспертов, экспертные учреждения для привлечения их для проведения экспертизы и перечень вопросов, подлежащих решению, что утверждается постановлением третейского суда. В то же время третейский суд может самостоятельно определять экспертов, экспертные учреждения и перечень вопросов, подлежащих решению, и обязать стороны или одну из сторон заказать проведение экспертизы. Однако стороны не должны быть лишены права самостоятельно на договорной основе проводить экспертизы и предоставлять их результаты для рассмотрения третейскому суду. Третейский суд может как принять во внимание предоставленные сторонами выводы экспертов, так и принять решение о проведении повторной экспертизы с привлечением определенных судом экспертов или экспертных учреждений.

Исходя из особой специфической роли экспертизы в третейском судопроизводстве, установлено, что на законодательном уровне необходимые новации по конкретизации объема прав и обязанностей эксперта, определение круга лиц, которые могут быть привлечены в качестве экспертов, и требований к ним. Также необходимо: разграничение сферы регулирования деятельности экспертов третейского судопроизводства, конкретизация порядка организации проведения экспертизы, определение прав и обязанностей лица, привлекаемого в качестве эксперта, определение круга вопросов, которые вправе разрешать эксперт, и другие.

Определено доказательственное значение заключения эксперта в третейском судопроизводстве, в частности: исследован вопрос доказывания в третейском судопроизводстве, сформулировано понятие заключения эксперта и выделены

требования, предъявляемые к нему, исследована оценка заключения эксперта третейским судом. В частности, сделан вывод, что определение совокупности критериев оценки заключения эксперта является необходимым для обеспечения его качества. К таким элементам относятся: лицо эксперта, соблюдение квалификационных требований и опыта профессиональной работы; независимость эксперта; диапазон рассматриваемых вопросов, четкость ответов и сделанных выводов; другие обстоятельства и факторы, вытекающие из материалов, представленных на экспертизу; порядок изложения достоверных данных, полнота исследования и научная обоснованность заключения эксперта; обоснованность выбора методики исследования и правильности формирования результатов в заключении, в совокупности со всеми материалами; соответствие содержания заключения эксперта материалам дела для достижения справедливости и эффективности третейского разбирательства.

Ключевые слова: третейское судопроизводство, доказывание, доказательства, экспертиза, эксперт, заключение эксперта, оценка доказательств.

SUMMARY

Fedchyshyn A. A. Examination in arbitration proceedings. – Manuscript.

The dissertation on competition of a scientific degree of Candidate of Science of Law on a specialty 12.00.04 – economic law; economic procedural law. – The Academician F. H. Burchak Scientific-Research Institute of Private Law and Entrepreneurship of National Academy of Law Sciences of Ukraine, Kyiv, 2021.

The dissertation is an independent and completed work, the purpose of which is to solve theoretical and practical problems of application of expertise in the activities of arbitration courts, development on their basis of recommendations for improving the legislation of Ukraine in this area and practice of its application. In the dissertation the theoretical and legal bases of examination in arbitration proceedings are investigated, in particular: the concept and legal nature of examination in arbitration are formulated, the genesis of the legislation on arbitration courts is traced, and also normative-legal regulation of examination in arbitration is investigated. Procedural aspects of expertise in arbitration proceedings are analyzed: the peculiarities of appointment and conduct of expertise in arbitration are singled out, types of examinations are determined, as well as the competence of experts in arbitration. The probative value of the expert's opinion in arbitration proceedings is determined, in particular: the issue of proving in arbitration proceedings is investigated, the concept of expert opinion is formulated and the requirements to it are singled out, the assessment of the expert's opinion by the arbitration court is investigated.

Keywords: arbitration, proving, evidence, examination, expert, expert opinion, evaluation of evidence.

Підписано до друку 09.04.2021
Формат 60 x 90 ¹/₁₆. Папір офсетний № 2.
Друк цифровий.
Ум. друк. арк. 0,9 арк.
Тираж 150 прим. Замовлення № 3115

Віддруковано типографії ФОП Степенко Р.Д.
01103, м. Київ, бульвар Дружби Народів, 24/2.
тел.: (044) 223-81-79, Е-mail: 6724642@ukr.net, www.urb.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи серія ДК № 7205 від 03.12.2020